

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-114-128>

УДК:373.5.015.31:17.022.1](477:4)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3854-4033>

Катерина Журба,

*доктор педагогічних наук, професор,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м.Київ*

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8517-9975>

Світлана Федоренко,

*доктор педагогічних наук, професор,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м.Київ*

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9456-8278>

Ірина Шкільна,

*кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м.Київ*

ДИНАМІКА РІВНІВ ВИХОВАНOSTІ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ЦІННІСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті висвітлюється динаміка рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків в сучасних умовах. Доведено, що позитивна динаміка вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків стала можливою завдяки впровадженню педагогічних умов, до яких відносяться: гуманізація виховного середовища; впровадження особистісно орієнтованої технології виховання смисложиттєвих цінностей у підлітків; доцільне використання активних та інтерактивних методів і форм виховної роботи; підготовка педагогів до виховання смисложиттєвих цінностей у підлітків. Проведення контрольного етапу експерименту та виявлення динаміки рівнів вихованості здійснювалося за когнітивним, емоційно-ціннісним, довільної спонуки та діяльним критеріями. Експеримент охоплював 820 учнів 5-9-х класів, де експериментальні групи (ЕГ) 429 школярів, з них: 5–6-х кл. – 224 ; 7–9-х кл. – 205; контрольні групи (КГ) – 391 школярів, з них: 5–6-х кл. – 198; 7–9-х кл. – 193. З метою виявлення динаміки рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей у підлітків були використані наступні методи: опитування, анкетування, інтерв'ювання, етичні бесіди, педагогічні спостереження, ділова гра. Результативність структурно-функціональної моделі і педагогічних умов доведено кількісно-якісними змінами у стані вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків. Доведено, що показники вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків в експериментальних групах на контрольному етапі дослідження значно перевищували показники контрольних груп, а також перевищували показники на констатувальному етапі дослідження. Отримані нами результати підтверджуються положеннями дисертаційних досліджень, присвячених різним аспектам виховання смисложиттєвих цінностей у школярів.

Практичне значення статті полягає у тому, що її матеріали можуть використовуватися в організації виховної роботи закладів загальної освіти, підготовки педагогів, психологів і педагогічної практики студентів.

Ключові слова: підлітки, смисложиттєві цінності, рівні вихованості смисложиттєвих цінностей, критерії, показники вихованості, педагогічні умови.

© Катерина Журба, Світлана Федоренко, Ірина Шкільна, 2022

Вступ. Виховання смисложиттєвих цінностей у підлітків є важливим завданням сучасної педагогіки з огляду на виклики, які стоять перед зростаючою особистістю, як пандемія, війна, кризові явища, нестабільність, що потребують від особистості не лише фізичного виживання, а й формування здатності брати на себе відповідальність, ставити життєві цілі та досягати їх.

Виховання смисложиттєвих цінностей підлітків є пріоритетним напрямом виховання, що знайшло відображення у Конституції України, Концепції нової української школи [8], Програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей [12], Програмі виховання смисложиттєвих цінностей підлітків в умовах євроінтеграційного поступу України [11].

До проблеми виховання смисложиттєвих цінностей зверталися філософи, фокусуючи увагу на кардіоцентризмі [14;16], альтруїстичному служінні людям [1; 2], антропоцентризмі [5;7].

У педагогіці досліджувалися аспекти, пов'язані з підтримкою дитини у складних життєвих умовах [6]; визначенням життєвих ідеалів та пошук шляхів власної самореалізації [15]; пошуку смислу життя у творчості [17].

Мета і завдання. Метою нашого дослідження є висвітлення динаміки рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків в сучасних умовах.

Відповідно до мети вирішувалися завдання проведення контрольних зрізів та виявлення динаміки за когнітивним, емоційно-ціннісним, довільної спонуки та діяльнісним критеріями.

Методи дослідження. З метою виявлення динаміки рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей у підлітків нами були проведені опитування, анкетування, інтерв'ювання, етичні бесіди, педагогічні спостереження, ділова гра тощо.

Дослідно-експериментальна робота проводилася в закладах загальної середньої освіти відповідно до розробленої програми і методики лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

По завершенню формувального етапу експерименту, згідно визначених завдань, був проведений контрольний етап, що дало змогу виявити динаміку рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей у підлітків. На формувальному етапі нами було задіяно 820 учнів: експериментальні групи (ЕГ) 429 школярів, з них: 5–6-х кл. – 224; 7–9-х кл. – 205; контрольні групи (КГ) – 391 школярів, з них: 5–6-х кл. – 198; 7–9-х кл. – 193.

Результати дослідження. Формувальний етап експерименту ставив за мету впровадження педагогічних умов виховання смисложиттєвих цінностей підлітків, до яких відносяться: гуманізація виховного середовища; впровадження особистісно орієнтованої технології виховання смисложиттєвих цінностей у підлітків; доцільне використання активних та інтерактивних методів і форм виховної роботи; підготовка педагогів до виховання смисложиттєвих цінностей у підлітків.

Якісна оцінка контрольних зрізів, з метою вивчення змін за когнітивним критерієм показала суттєві зрушення в експериментальних групах по завершенню формувального етапу експерименту, що підтверджуються ґрунтовними і повними відповідями 24,8 % школярів основної і старшої школи стосовно сутності смисложиттєвих цінностей, смислу життя особистості; трохи спрощено розуміють зазначені поняття 38,9 % школярів; 26,8 % мають фрагментарні уявлення, не змогли розкрити це поняття 9,5 %.

У контрольних групах результати були гіршими. Це пояснюється тим, що там не проводилася відповідна виховна робота. А тому глибокі і правильні відповіді, щодо розуміння понять «смысл життя особистості» і «смисложиттєві цінності» дали 9,7 % школярів основної і старшої школи; правильні, але неповні відповіді – 15,5 %, не зовсім правильні або фрагментарні 40,0 %, не змогли розкрити поняття – 34,8 %. Відрізнявся також і характер бесіди з дітьми. Діти експериментальних груп охоче ділилися своїми думками, шукали підкріплення у прикладах, посилалися на власні спостереження. Діти з контрольних груп відповідали словами «так», «ні», «не знаю», намагалися не виділятися своїми відповідями, повторювали думки своїх однокласників, апелювали до думки дорослих чи колективного досвіду. Педагогам приходилося ставити уточнюючі запитання, додатково мотивувати до бесіди, активувати розмову.

Контрольні зрізи підтвердили також і те, що у школярів основної і старшої школи Еґ розширилося коло уявлень про такі смисложиттєві цінності, як свобода, любов, справедливість, гідність чому сприяли гуманізація виховного середовища, впровадження різноманітних форм і методів виховної роботи.

Аналіз отриманих даних, дав змогу встановити рівень вихованості смисложиттєвих цінностей за когнітивним критерієм після завершення формувального етапу експерименту, що наводиться у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні вихованості смисложиттєвих цінностей у школярів основної та старшої школи за показниками когнітивного критерію наприкінці формувального етапі експерименту (у %)

Рівні	5-6 кл.				7-9 кл.			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)
Активний	17	8,6	45	20,1	19	9,8	54	26,3
Конструктивний	26	13,2	82	36,6	29	15,1	81	39,5
Залежний	82	39,4	74	33,1	77	39,8	50	24,4
Пасивний	73	36,9	23	10,2	68	35,3	20	9,8
Всього:	198	100	224	100	193	100	205	100

Дані наведені у таблиці 1 свідчать про розрив у показниках між експериментальними і контрольними групами, що пояснюється впровадження педагогічних умов та систематичною роботою з боку педагогів, підтримкою та зацікавленістю батьків і самих школярів. Учні з експериментальних груп мають більш глибокі знання та уявлення про смисл життя, смисложиттєві цінності, життєві плани, мету і цілі життя, тоді як знання дітей контрольних груп залишаються неповними і фрагментарними. Діти намагаються самостійно шукати відповіді на питання, що стосуються їхнього смислу життя, вибору смисложиттєвих цінностей, проектування і програмування власного життя. Однак вони мають потребу у прикладах і позитивному досвіді та підтримці з боку дорослих.

Динаміку рівнів вихованості за когнітивним рівнем представлено у таблиці 2.

Таблиця 2.

Динаміка рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи за показниками когнітивного критерію (у %)

Рівні	Контрольна група		Динаміка	Експериментальна група		Динаміка
	Початок експерименту	Кінець експерименту		Початок експерименту	Кінець експерименту	
Активний	8,6	9,6	+1	8,5	24,7	+16,2
Конструктивний	13,4	15,4	+2	13,5	38,8	+25,3
Залежний	39,9	39,9	0	39,6	26,9	-12,7
Пасивний	38,1	34,6	-3,5	38,4	9,7	-28,7
Всього:	100	100		100	100	

Дані таблиці 2 свідчать, що різниця між кількістю школярів з активним рівнем

вихованості становить $24,7 - 8,5 = + 16,2$ в ЕГ, $9,6 - 8,6 = +1$ в КГ. З конструктивним рівнем $38,8 - 13,5 = + 25,3$ в ЕГ і $15,4 - 13,4 = +2$ КГ. З залежним рівнем $26,9 - 39,6 = - 12,7$ в ЕГ, $39,9 - 39,9 = 0$ в КГ. З пасивним рівнем $9,7 - 38,4 = -28,7$ в ЕГ і $34,6 - 38,1 = -3,5$ КГ. Таким чином, наведені дані свідчать про збільшення груп з активним та конструктивним рівнем та зменшення із залежним та пасивним рівнями вихованості смисложиттєвих цінностей в експериментальних групах, де велася експериментальна діяльність, а також незначними позитивними зрушеннями у контрольних групах, що ми пов'язуємо з виховною і освітньою роботою закладів середньої освіти та самостійною роботою школярів.

Проведена експериментально-дослідна робота мала позитивний вплив на емоційну та мотиваційну сферу підлітків ЕГ. Контрольні зрізи показали наявність стійкого інтересу та бажання школярів експериментальних груп досягнути смисл життя, знайти своє покликання, свою життєву дорогу. На противагу школярам контрольних груп, у яких переважали егоїстичні та конформістські мотиви, школярі експериментальних груп в основному керувалися гуманістичними мотивами у своєму моральному виборі і моральних рішеннях.

Зросла кількість дітей ЕГ, порівняно з початком експерименту, які керувалися мотивами дружби по відношенню до однолітків (34,6 %), любові до батьків (31,9 %), братиків і сестричок (30,5 %), бабусь і дідусів (28,9 %), поваги власної гідності (26,5 %), прагненням не лише відстояти справедливість для себе, а й для інших (24,3 %), потребою бути корисним для інших (21,7 %), переживання радості за досягнення іншими дітьми і визнання їхніх заслуг (18,2 %), почуттям вдячності педагогам за підтримку і стимулювання учнів до зростання (17,8 %), переживання відповідальності за спільний результат та відмови від власних егоїстичних устремлінь (16,1 %), намаганням бути об'єктивним по відношенню до себе та до інших (10,2 %).

Суттєвим здобутком в експериментальних групах було подолання смисложиттєвої розгубленості, невизначеності і навіть криз у школярів основної і старшої школи. Проведена співбесіда з дітьми та їхніми батьками дала змогу виявити причини, серед яких були: надмірна опіка дітей батьками, бажання батьків повністю контролювати почуття і життя своїх дітей, а також тиск групи класу та нездатність дитини бути незалежною від думки товаришів, конфлікт цінностей дорослих і дітей.

Вивчення причин та якостей дітей і дорослих здійснювалося у процесі консультативної роботи, яка проводилася як індивідуально, так і для груп дітей чи дорослих

зі схожими проблемами. Використання широкого спектру форм і методів роботи, у тому числі і арт-терапевтичних, допомогло дітям і батькам ефективно вирішувати проблеми, активно використовувати психологічні резерви та свій особистий потенціал.

У центрі уваги педагогів і психологів були проблеми пов'язані з завищеною чи заниженою самооцінкою. Робота також проводилася з дітьми, які в одних ситуаціях виявляли адекватну самооцінку, а в інших демонстрували – неадекватну. Педагогам важливо було виявити причини неадекватної самооцінки та навчити дітей співвідносити свої можливості з бажаними результатами. Позитивні зрушення в експериментальній роботі сталися завдяки розробці індивідуальної програми для дітей, де покроково ставилися завдання і розроблялися механізми їх вирішення. Такі програми дали змогу подолати дітям проблеми, пов'язані з невпевненістю, попередніми невдачами, страхом перед новим, розгубленістю, розчаруваннями і показати свою спроможність досягати результатів, добиватися успіху та пережити моменти загального визнання досягнень. Рівні вихованості підлітків за показниками емоційно-ціннісного критерію наводяться у таблиці 3.

Таблиця 3

Рівні вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків за показниками емоційно-ціннісного критерію наприкінці формульального етапі експерименту (у %)

Рівні	5-6 кл.				7-9 кл.			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)
Активний	18	9,1	44	19,6	21	10,8	56	27,3
Конструктивний	29	14,6	80	35,7	30	15,5	79	38,5
Залежний	84	42,4	71	31,7	78	40,4	52	25,4
Пасивний	67	33,9	29	13,0	64	33,3	18	8,8
Всього:	198	100	224	100	193	100	205	100

Дані таблиці демонструють різницю у показниках експериментальної та контрольної групи, де позитивні результати в експериментальних групах обумовлені ефективність педагогічного супроводу, консультативної і корекційної роботи, що проводилася на базі експериментальних закладів. У контрольних групах також відмічається незначне покращення у мотивації та виявленні емоцій, почуттів у школярів. Однак, посилились прояви і егоїстичної мотивації (10,7 %), невдоволення своїми досягненнями та звинувачення інших у своїх проблемах (7,8 %), почуття справедливості часто підмінювалося демонстрацією сили (4,6 %), мали місце невірне розуміння почуттів свободи, любові,

гідності, що створювало проблеми іншим людям і потребувало пелагічного вирішення (3,4 %). В осмисленні власного життя чи життєвих подій школярі також звинувачували себе і відмовлялися від попереднього вибору, навіть якщо мали певні досягнення (3,2 %). Динаміку рівнів вихованості за емоційно-ціннісним критерієм представлено у таблиці 4.

Дані таблиці 4 свідчать, що різниця між кількістю школярів з активним рівнем вихованості становить $25,1 - 10,3 = +14,8$ в ЕГ, $10,6 - 10,2 = +0,4$ в КГ. З конструктивним рівнем $37,9 - 14,5 = +23,4$ в ЕГ і $15,8 - 14,6 = +1,2$ КГ. З залежним рівнем $27,2 - 38,6 = -11,4$ в ЕГ, $41,3 - 38,5 = +2,8$ в КГ. З пасивним рівнем $9,8 - 36,6 = -26,8$ в ЕГ і $32,3 - 36,7 = -4,4$ КГ.

Таблиця 4.

Динаміка рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків за емоційно-ціннісним критерієм (у %)

Рівні	Контрольна група		Динаміка	Експериментальна група		Динаміка
	Початок експерименту	Кінець експерименту		Початок експерименту	Кінець експерименту	
Активний	10,2	10,6	+0,4	10,3	25,1	+14,8
Конструктивний	14,6	15,8	+1,2	14,5	37,9	+23,4
Залежний	38,5	41,3	+2,8	38,6	27,2	-11,4
Пасивний	36,7	32,3	-4,4	36,6	9,8	-26,8
Всього:	100	100		100	100	

Проведення ділових ігор «На шляху до мети», «Готові долати бар'єри» та педагогічне спостереження допомогли виявити зміни за критерієм довільної спонуки, порівняти активність школярів на початку і в кінці експерименту, їхню готовність працювати над собою задля досягнення поставленої мети. Гра передбачала визначення головної мети і другорядних цілей, розроблення покрокового плану та стратегії, добре розуміння смисложиттєвих цінностей. Аналіз результатів гри показав високий рівень мотивації школярів на досягнення життєвої мети, пріоритет смисложиттєвих цінностей. Учні добре розуміють, що реалізація життєвої мети потребує значних вольових зусиль (76,3 %), чесності з собою (56,8 %), постійної праці (45,2 %), відповідальності (38,9 %), прагнення прожити змістовне і цікаве життя (36,7 %), сформованості життєвих інтересів (34,2 %), відповідальності (31,5 %), здатності адаптуватися до життя (28,9 %), намагатися реалізувати найкращі свої здібності (27,1 %), не боятися критики (18,4 %), іронізувати над собою (17,5 %), бути оптимістом (16,8 %), не відступати від своєї мети через тимчасові труднощі чи невдачі (15,2 %), гартувати дух і тіло (10,8 %), не намагатись вирішувати свої проблеми за

чужий рахунок (7,8 %), але змінювати стратегії (7,6 %), оволодівати новими знаннями і вміннями (6,9 %), активно пізнавати світ (5,7 %), знаходити однодумців (4,8 %), поступатися несуттєвим заради головного (4,2 %), не звертати на манівці (3,5 %), не розмінюватися на дрібниці (2,7 %).

Проведена робота сприяла не лише виробленню адекватної оцінки дітьми своїх можливостей, здібностей, самої життєвої ситуації, а також самоконтролю і самокорекції, готовності до рішучих дій задля досягнення мети. Узагальнені результати наводяться у таблиці 5.

Таблиця 5.

Рівні вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків за показниками критерію довільної спонуки наприкінці формульованого етапі експерименту (у %)

Рівні	5-6 кл.				7-9 кл.			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)
Активний	11	5,6	35	15,6	12	6,2	47	22,9
Конструктивний	22	11,1	89	39,7	21	10,8	73	35,6
Залежний	87	43,9	69	30,9	83	43,1	66	32,2
Пасивний	78	39,4	31	13,8	77	39,9	19	9,3
Всього:	198	100	224	100	193	100	205	100

Дані таблиці 5 свідчать про значні зміни у показниках за критерієм довільної спонуки у підлітків експериментальних груп, що пояснюється значною роботою, яку проводили вчителі та використанням особистісно орієнтованого, синергетичного, компетентнісного підходів, цілеспрямованої виховної роботи, участю школярів у тренінгу, проектній діяльності, колективних творчих справах, індивідуальних форм роботи, використання рефлексивно-експліцитного методу І. Беха тощо.

Динаміку рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків за критерієм довільної спонуки представлено у таблиці 6. З таблиці видно, що різниця між кількістю школярів з активним рівнем вихованості становить $20,6 - 5,7 = + 14,9$ в ЕГ, $6,4 - 5,5 = +0,9$ в КГ. З конструктивним рівнем $37,1 - 11,3 = + 25,8$ в ЕГ і $11,7 - 10,7 = +1$ КГ. З залежним рівнем $31,7 - 40,6 = - 8,9$ в ЕГ, $42,8 - 40,9 = +1,9$ в КГ. З пасивним рівнем $10,6 - 42,4 = -31,8$ в ЕГ і $39,1 - 42,9 = -3,8$ КГ. Результати свідчать про зростання внутрішньої мотивації школярів, їхній сконцентрованості на меті, рішучості у її досягненні. Однак, вольові зусилля задля досягнення життєвих цілей суттєво відрізняються у молодших і старших підлітків та

старшокласників, що цілком природно.

Таблиця 6

Динаміка рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків за критерієм довільної спонуки (у %)

Рівні	Контрольна група		Динаміка	Експериментальна група		Динаміка
	Початок експерименту	Кінець експерименту		Початок експерименту	Кінець експерименту	
Активний	5,5	6,4	+0,9	5,7	20,6	+14,9
Конструктивний	10,7	11,7	+1	11,3	37,1	+25,8
Залежний	40,9	42,8	+1,9	40,6	31,7	-8,9
Пасивний	42,9	39,1	-3,8	42,4	10,6	-31,8
Всього:	100	100		100	100	

Молодші підлітки намагаються випробувати себе у різних видах діяльності, активно шукають себе, старшокласники ж мають більш-менш чіткі уявлення про те, чого вони хочуть досягти у житті, а тому їхня робота над собою є більш організованою, вони здатні жертвувати своїми другорядними інтересами, керувати своїм характером, проявляти наполегливість і обирати відповідні засоби. Однак, підлітки потребують підтримки їхніх зусиль, заохочення та розуміння, що потребує подальшої відповідної роботи.

Найбільш важливими проявами вихованості смисложиттєвих цінностей у підлітків були їхні дії, поведінка та вчинки, а тому рівні вихованості смисложиттєвих цінностей визначалися за показниками діяльнісного критерію. Узагальнені дані, отримані в експериментальних та контрольних групах наводяться у таблиці 7.

Таблиця 7

Рівні вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків за показниками діяльнісного критерію наприкінці формульовального етапі експерименту (у %)

Рівні	5-6 кл.				7-9 кл.			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)
Активний	11	5,6	38	16,9	9	4,6	38	18,5
Конструктивний	24	12,1	86	38,4	24	12,4	78	38,1
Залежний	88	44,4	71	31,7	85	44,1	66	32,1
Пасивний	75	37,9	29	13,0	75	38,9	23	11,3
Всього:	198	100	224	100	193	100	205	100

Отримані дані виявляють розрив між контрольними і експериментальними групами за

показниками діяльнісного критерію, а також свідчать про те, що учні 7–9-х класів мають найсуттєвіші проблеми з поведінкою. Це пояснюється мінливістю життєвих планів, ризикованою поведінкою, яка є способом самоствердження серед однолітків, а також і віковими кризами. Проблему вдалося вирішити, залучивши старших підлітків до участі у тренінгах, проектної діяльності, виховних годинах, КТС, брейн-рингах тощо. Однак, на наш погляд, досягнутий нами у ході експериментальної роботи стійкий результат потребує продовження такої діяльності і в старших класах, де проблема зберігає свою актуальність.

Динаміку рівнів вихованості за діяльнісним критерієм представлено у таблиці 8.

Таблиця 8

Динаміка рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків за діяльнісним критерієм (у %)

Рівні	Контрольна група		Динаміка	Експериментальна група		Динаміка
	Початок експерименту	Кінець експерименту		Початок експерименту	Кінець експерименту	
Активний	6,1	5,7	-0,4	6,2	18,9	+12,7
Конструктивний	11,7	12,9	+1,2	11,8	38,4	+28,6
Залежний	42,6	42,3	-0,3	42,2	31,1	-11,1
Пасивний	39,6	39,1	-0,5	39,8	11,6	-28,2
Всього:	100	100		100	100	

Дані таблиці 8 свідчать, що різниця між кількістю школярів з активним рівнем вихованості становить $18,9 - 6,2 = +12,7$ в ЕГ, $5,7 - 6,1 = -0,4$ в КГ. З конструктивним рівнем $38,4 - 11,8 = +26,6$ в ЕГ і $12,9 - 11,7 = +1,2$ КГ. З залежним рівнем $31,1 - 42,2 = -11,1$ в ЕГ, $39,1 - 39,6 = -0,5$ в КГ. З пасивним рівнем $11,6 - 39,8 = -28,2$ в ЕГ і $39,1 - 39,6 = -0,5$ КГ. Наведені дані, дозволяють зробити висновок про незначні зміни у контрольних групах, а також зниження рівня дітей з активним рівнем вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків, а також позитивні зміни у поведінці школярів експериментальної групи.

Результативність структурно-функціональної моделі і педагогічних умов доведено кількісно-якісними змінами у стані вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків. Показники вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків в експериментальних групах на контрольному етапі дослідження значно перевищували показники контрольних груп, а також перевищували показники на констатувальному етапі дослідження.

Одержані дані допомогли виявити динаміку рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків на початку експериментальної роботи та по її завершенні (табл.9).

Кількість молодших підлітків ЕГ з активним рівнем вихованості смисложиттєвих цінностей зросла на 11,6 %, старших підлітків – на 16,1 %, тоді як у контрольних групах лише на 0,9 %, 0,4 % відповідно. Також спостерігалось зменшення школярів з пасивним рівнем вихованості смисложиттєвих цінностей. У ЕГ молодших підлітків – на 29,3 %, старших підлітків – 28,7 % У КГ ці зміни були незначними, відповідно обсяг груп зменшився на 3,8 %, 2,3 %.

Таблиця 9.

Динаміка рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей у підлітків

Рівні вихованості смисложиттєвих цінностей	5–6-ті класи						7–9-ті класи					
	КГ		Динаміка	ЕГ		Динаміка	КГ		Динаміка	ЕГ		Динаміка
	Початок експерименту	Кінець експерименту		Початок експерименту	Кінець експерименту		Початок експерименту	Кінець експерименту		Початок експерименту	Кінець експерименту	
Активний	6,5	7,4	+0,9	6,5	18,1	+11,6	7,5	7,9	+0,4	7,6	23,7	+16,1
Конструктивний	11,6	12,7	+1,1	11,6	37,6	+26,0	12,5	13,5	+1,0	12,8	37,9	+25,1
Залежний	40,7	42,5	+1,8	40,1	31,8	-8,3	40,9	41,8	+0,9	41,1	28,6	-12,5
Пасивний	41,2	37,4	-3,8	41,8	12,5	-29,3	39,1	36,8	-2,3	38,5	9,8	-28,7

Досліджено, що суттєвих відмінностей між підлітками за місцем проживання (місто, село), гендерними ознаками не існувало. Виявлено незначні відмінності із перевагою високого рівня за когнітивним і діяльнісним критерієм у міських дітей та за довільної спонуки і емоційно-ціннісним критерієм у сільських дітей, що пояснюється стилем життя та впливом середовища.

Обговорення. Отримані нами результати підтверджуються положеннями дисертаційних досліджень, присвячених вихованню особистісних смислів [3], ціннісно-сислової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності [9], формуванню ціннісно-сислової картини світу [4] та ціннісно-сислового ставлення до людини [10].

У дисертаційному дослідженні І. Ящук, присвяченому формуванню життєвої компетентності особистості знайшла підтвердження теза про те, що «реалізація унікальних людських можливостей, підготовка до складностей життя стають провідною метою освіти» [18, с. 7], а сам виховний процес за таких умов виступає особливим видом духовної культури. Серед чинників, які впливають на життєвий вибір особистості, у тому числі й мети

життя, автор виділяє «соціокультурний», «спільноту» і «Я-сам», а також етапи адаптації, індивідуалізації та інтеграції особистості у суспільство.

Зокрема, у дисертаційному дослідженні Ю. Стежко «Формування сенсожиттєвих орієнтацій старшокласників у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін» актуалізується проблема звернення до смисложиттєвої сфери дітей раннього юнацького віку, як потужного чинника їхньої самовизначеності та самореалізації, здійснюється осмислення індивідуального способу буття, що автор намагається вирішити засобом суспільствознавчих дисциплін. Незважаючи на те, що смисложиттєва сфера школярів сьогодні є погано вивченою, учений доводить, що «сенсожиттєві ціннісні орієнтації постають квінтесенцією всіх сфер самовизначення людини, а старший підлітковий та юнацький вік, за визнанням провідних педагогів та психологів, є найбільш сприятливим для впливу на формування особистості» [13, с. 7].

Висновки. Отримані нами результати переконливо доводять ефективність проведеного дослідження, що виражається у позитивній динаміці рівнів вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків. Це стало можливим завдяки впровадженню педагогічних умов (гуманізація виховного середовища, підготовка педагогів до виховання смисложиттєвих цінностей, впровадження особистісно орієнтованої технології, доцільне використання змісту, інтерактивних форм і методів) за показниками когнітивного, емоційно-ціннісного, довільної спонуки та діяльнісного критеріїв.

Дослідження не вичерпало усіх можливостей, подальшого вивчення потребує проблема виховання смисложиттєвих цінностей в умовах воєнного і повоєнного часу, а також створення особистісно орієнтованої технології виховання смисложиттєвих цінностей у підлітків.

Список використаних джерел

1. Горак Г. Філософія: курс лекцій. Київ. Відбор, 1998. 227 с.
2. Горлач Н. Смысл жизни. Избранное: в 3-х т. Харьков: Факт, Т.1, 2003. 234 с.
3. Грищенко, Н. Формування про соціальних особистісних смислів студентської молоді у позанавчальній діяльності: автореф. на здобуття ступеня канд. пед наук: 13.00.05. Луганськ, 2009. 19 с.
4. Задорожній А. Формування ціннісно-сислової картини світу молодшого школяра в процесі навчання: автореф. на здобуття ступеня канд. пед наук: 13.00.09. Кривий Ріг, 2011. 20 с.
5. Кремень В. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Товариство «Знання» України, 2010. 213 с.
6. Корчак Я. Як любити дитину. К.: КСД, 2016.
7. Лозовий В., Панов М., Стасевська О. Етика: навчальний посібник. В. Лозовий (Ред.). Київ:

Юрінком-Інтер, 2002. 224 с.

8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи/ Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Шиян Р. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.

9. Пелех Ю. Теоретико-методичні засади ціннісно-смиислової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності: автореф. на здобуття ступеня дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2010. 380 с.

10. Письменна Н. Формування ціннісно-смиислового ставлення до людини у процесі навчання суспільствознавчих дисциплін майбутніх працівників правоохоронних органів: дис.... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2012. 19 с.

11. Програма виховання смисложиттєвих цінностей підлітків в умовах євроінтеграційного поступу України / укл. Журба К. О., Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Київ, 2022. 27 с.

12. Програма «Нова українська школа» в поступі до цінностей / Бех І.Д., Алексеєнко Т.Ф., Журба К.О., Кириленко С.В., Кириченко В. І., Корецька Л.В., Остапенко О.І., Пруцакова О.Л., Харченко Н. В., Шкільна І. М. Шкільний світ. 2020. № 11–12 (107–108). С.90-119.

13. Стежко Ю. Формування сенсожиттєвих ціннісних орієнтацій старшокласників у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін: автореф. На здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2004. 20 с.

14. Сковорода Г. Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. Твори: в 2-х т. /Н. Ішина, О. Прицак, О. Мішанич та ін. (Ред.). Київ: АТ «Обереги», Т.2, 1994. (Гарвардська бібліотека давнього українського письменства).

15. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Радянська школа, Т.2, 1977. 120 с.

16. Юркевич П. Д. Сердце и его значение въ духовной жизни человека, по учению Слова Божія. Труды Кіевской Духовной Академіи, Киев, Т.І, 1860. 655 с.

17. Юсов Б., Ильченко, В., & Левченко, О. Личность и творчество: проблемы, идеи, возможности. Луганск: Пресса, 1997. 157 с.

18. Ящук І. П. Формування життєвої компетентності особистості старшокласників загальноосвітніх шкіл України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2001. 215 с.

References

1. Horak, H. (1998). *Filosofiiia* [Philosophy]. Kyiv: Vidbor.
2. Horlach, N. (2003). *Smysl zhizni. Izbrannoe. Vol.1* [The meaning of life. Selected]. Kharkov: Fakt.
3. Hryshchenko, N. (2009). *Formuvannia pro sotsialnykh osobystysnykh smysliv studentskoi molodi u pozanavchalnii diialnosti* [Formation of social personal meanings of student youth in extracurricular activities] (Dissertation Abstract, Luhansk).
4. Zadorozhnii, A. (2011). *Formuvannia tsinnisno-smyslovoi kartyny svitu molodshoho shkoliara v protsesi navchannia* [Formation of the value-meaning picture of the world of a primary school student during the learning process] (Dissertation Abstract, Kryvyi Rih).
5. Kremen, V. (2010). *Filosofiiia liudynotsentryzmu v osvithnomu prostori* [The philosophy of human-centeredness in the educational space]. Kyiv: Tovarystvo «Znannia» Ukrainy.
6. Korchak, Ya. (2016). *Yak liubyty dytynu* [How to love a child]. Kyiv: KSD.
7. Lozovyi, V. (Ed.), Panov, M., & Stasevska, O. (2002). *Etyka* [Ethics]. Kyiv: Yurinkom-Inter.
8. Hrynevych, L., Elkin, O., Kalashnikova, S., Kobernyk, I., Kovtunets, V., Makarenko, O. & Shyian, R. (2016). *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. Kyiv: Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy.
9. Pelekh, Yu. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady tsinnisno-smyslovoi hotovnosti maibutnoho pedahoha do profesiinoi diialnosti* [Theoretical and methodological foundations of the value-meaning readiness of a future teacher for professional activity] (Dissertation Abstract, Kyiv).
10. Pysmenna, N. (2012). *Formuvannia tsinnisno-smyslovoho stavlennia do liudyny u protsesi*

navchannia suspilstvoznavchykh dystsyplin maibutnikh pratsivnykiv pravoohoronnykh orhaniv [Formation of a value-meaningful attitude towards a person in the process of teaching social science disciplines of future law enforcement officers] (PhD dissertation, Kyiv).

11. Zhurba, K., Bekh, I., Dokukina, O., Fedorenko, S., & Shkilna, I. (2022). *Prohrama vykhovannia smyslozhyttievykh tsinnostei pidlitkiv v umovakh yevrointehratsiinoho postupu* [The program of education of meaningful life values of teenagers in the conditions of the European integration progress of Ukraine]. Ukrainy. Kyiv.

12. Bekh, I., Aliksieienko, T., Zhurba, K., Kyrylenko, S., Kyrychenko, V., Koretska, V., Ostapenko, O., Prutsakova, O., Kharchenko, N., Shkilna, I. (2020). *Prohrama «Nova ukrainska shkola» v postupi do tsinnostei* [The program “New Ukrainian School” in progress towards values]. *Shkilnyi svit*, 11-12(107-108), 90-119.

13. Stezhko, Yu. (2004). *Formuvannia sensozhyttievykh tsinnisnykh oriientsii starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia suspilstvoznavchykh dystsyplin* [Formation of meaningful and vital value orientations of high school students in the process of studying social science disciplines] (Dissertation Abstract, Kyiv).

14. Skovoroda, H. (1994). *Traktaty. Dialohy. Prytchi. Pereklady. Lysty: Vol. 2* [Treatises. Dialogues. Parables Translations. Letters]. Kyiv: AT «Oberehy».

15. Sukhomlynskyi, V. (1977). *Vybrani tvory: Vol. 2* [Selected works]. Kyiv: Radianska shkola.

16. Yurkevych, P. D. (1860). *Serdtsie i eho znachenie v dukhovnoi zhizni chelovka, po ucheniiu Slova Bozhiia* [The heart and its meaning in the spiritual life of a person according to the teachings of the Word of God]. *Trudy Kievskoi Dukhovnoi Akademii: Vol. 1*. Kyiv.

17. Yusov, B., Ilchenko, V., & Levchenko, O. (1997). *Lichnost i tvorchestvo: problemy, idei, vozmozhnosti* [Personality and creativity: Problems, ideas, opportunities]. Luhansk: Pressa.

18. Yashchuk, I. (2001). *Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti osobystosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil Ukrainy* [Formation of life competence of the personality of high school students of secondary schools of Ukraine] (PhD dissertation, Kyiv).

Kateryna Zhurba,
Doctor of Sciences in Education, Professor,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv

Svitlana Fedorenko,
Doctor of Sciences in Education, Professor,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv

Iryna Shkilna,
PhD in Pedagogy, Senior Researcher
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv

DYNAMICS OF LEVELS OF EDUCATION OF MEANINGFUL LIFE VALUES OF ADOLESCENTS IN MODERN CONDITIONS

Abstract. *The article highlights the dynamics of the levels of education of meaningful life values of teenagers in modern conditions. It has been proven that the positive dynamics of education of meaningful life values of teenagers became possible due to the implementation of pedagogical conditions, which include: humanization of the educational environment; implementation of a personally oriented technology for the education of meaningful life values in teenagers; appropriate use of active and interactive methods and forms of educational work; training of teachers to educate meaningful life values in teenagers. Conducting the control stage of the experiment and identifying the dynamics of education levels was carried out according to cognitive, emotional-value, voluntary motivation and activity criteria. The experiment covered 820 students of grades 5-9, where the experimental group (EG) consisted of 429 schoolchildren, including: 5-6 grades. - 224; 7-9th grade - 205; control groups (CG) – 391 schoolchildren, among them: 5th-6th grades. - 198; 7-9th grade – 193. In order to identify the dynamics of the education levels of meaningful life values among teenagers, the following methods were used: surveys, questionnaires, interviews, ethical conversations, pedagogical observations, business games. The effectiveness of the structural-functional model and pedagogical conditions has been proven by quantitative and qualitative changes in the state of upbringing of meaningful life values of teenagers. It has been proven that the indicators of education of meaningful life values of teenagers in the experimental groups at the control stage of the study significantly exceeded the indicators of the control groups, and also exceeded the indicators at the ascertainment stage of the study. The results obtained by us are confirmed by the provisions of dissertation studies devoted to various aspects of education of meaningful life values in schoolchildren.*

The practical significance of the article is that its materials can be used in the organization of educational work of general education institutions, training of teachers, psychologists and pedagogical practice of students.

Key words: *teenagers, meaningful life values, levels of education of meaningful life values, criteria, indicators of education, pedagogical conditions.*

Стаття надійшла до редакції 01.09.2022
Стаття прийнята до публікації 25.10.2022